

SULTAN BAYBARS EL-BUNDUKDÂRİ'NİN YÖNETİM ANLAYIŞI

SULTAN BAIBARS AL-BUNDUKDÂRİ'S UNDERSTANDING OF GOVERNANCE

MUSA DEMİR

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, İSVİÇRE BERN BÜYÜKELÇİLİĞİ DİN HİZMETLERİ MÜŞAVİRLİĞİ
MIMAR SINAN NORD CAMI SCHWAMENDINGENSTRASSE
SCHWEİZ, ZÜRİCH

musa_demir@hotmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-8404-5422>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1447726>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
5 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Accepted
23 Mayıs / May 2024

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as

Demir, Musa, "Sultan Baybars el-Bundukdâri'nin Yönetim Anlayışı [Sultan Baibars Al-Bundukdâri's Understanding of Governance]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 11/1 (Haziran/June 2024): 521-544.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Türkiye.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

SULTAN BAYBARS EL-BUNDUKDÂRİ'NİN YÖNETİM ANLAYIŞI

Öz

Memlük Devleti, 1250 yılında Mısır merkezli kurulmuş en büyük Türk İslam Devletlerinden biridir. Memlükler, Sultan Kutuz döneminde (1259-1260) Moğol/İlhanlıları Aynicâlût (1260) savaşında yenerek tüm dikkatleri üzerine çekmiş ve Müslümanlar nezdinde saygın bir konuma sahip olmuşlardır. Kutuz'dan sonra Memlük tahtına devletin gerçek kurucusu kabul edilen Baybars el-Bundukdâri (1260-1277) geçmiştir. Baybars, siyasi dehası, cesareti, adaleti, cömertliği, yenilikçiliği, disiplin ve atılganlığıyla ön plana çıkmış, devleti sağlam bir zemine oturtmuştur. Baybars'ın yapmış olduğu icraatlardan ilki devlete küsmüş olan hoşdaşların/memlüklerin gönülünü almak olmuştur. Onları hak ettikleri makam ve mevkiye getirmiş ve ellerinden alınan mal ile iktalarını onlara iade etmiştir. Daha sonra 1258 yılında İlhanlıların Bağdat'ı yerle bir edip ortadan kaldırdığı halifeliği, 1261 yılında Kahire'de tekrar ihya etmiştir. Böylece Memlük Devleti, İslam dünyasında dini meşruiyetini kazanmıştır. Kahire ise dini, siyasi, ekonomi ve tarımsal yönde daha da gelişmiş; ilim ve kültür merkezi olmakla birlikte yaşanılabilir bir şehir haline gelmiştir. Baybars, Memlük Devleti'ne, en çok etkilendiği Eyyübî Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih (1240-1249)'in dönemindeki kanun ve adetleri yeniden getirmiştir. Devlet görevlilerini o dönemdeki tecrübeli kişilerden tercih etmiştir. Baybars, Kutuz döneminde halkın üzerinde ağır bir yük olan vergileri yeniden düzenlemiş ve birçok vergiyi de kaldırmıştır. Baybars, devletin dinî, siyasi, ekonomik, her türlü sorunuyla bizzat ilgilenmiş, halkın problemlerine çözüm bulmuş, deprem, salgın hastalık ve kıtlık gibi durumlarda devletin tüm imkânlarını kullanarak halkın sıkıntısını gidermeye çalışmıştır. Memlük tahtında on yedi yıl kalan Baybars, Mısır, Filistin ve Şam başta olmak üzere Mekke, Kudüs, İskenderiye, Kerek, Bire ve Antakya gibi şehirleri ziyaret etmiş ve halk-devlet bütünleşmesini büyük oranda sağlamıştır. Baybars, İlhanlı saldırılarının yoğun şekilde yaşandığı bir dönemde Memlük tahtına geçmiş bu saldırıları bertaraf edip ve İlhanlıların İslam dünyasının iç kesimlerine girmesini engellemiştir. Baybars, o dönemde modern askeri teçhizatla birlikte disiplinli ve profesyonel bir ordu kurmuştur. Bu orduyla bir buçuk asırdan fazla Suriye ve Filistin bölgesindeki Haçlılara ait Kaysâriyye, Arsûf, Safed, Şakif, Antakya, Hısınkeyfâ gibi kalelerin birçoğunu ele geçirmiştir. Bu başarıda Seyfeddin Kalavûn, İzzeddin Hillî, Bedreddin Beyserî, Sungur el-Aşkar, İzzeddin Ugân gibi yetenekli ve sadık emirlerin katkısı da çok büyük olmuştur. Sultan Baybars, Haçlılarla mücadele ederken ticaretin önündeki engelleri kaldırmış, İtalyan şehir devletleri ve diğer devletlerle yapmış olduğu ticari anlaşmalarla herhangi bir ekonomik kriz yaşamadan bu mücadelesini başarıyla devam ettirmiştir. Tarihçiler Baybars'ın elde etmiş olduğu bu başarılarından dolayı kendisine "İskender-i Sâni, İskenderü'z-Zamân, Mısır Aslanı, Fetihlerin babası, Cihad sancağının taşıyıcısı" gibi lakaplar takmışlardır. Baybars'ın diğer bir başarısı da ülke genelindeki haberleri kısa zamanda merkeze ileten ve neredeyse kusursuz işleyen berid teşkilatı aktif bir şekilde kullanması olmuştur. Baybars'ın bu başarılarına ilaveten, savaş stratejisi, cesareti, cömertliği, adaleti, sert ve otoriter yapısı da etkin olmuştur. Sultan Baybars'ın temellerini atmış olduğu bu devlet iki buçuk asır kadar tarih sahnesinde yerini almış Mısır, Şam ve Hicaz gibi önemli bölgeleri elinde tutmuştur. Baybars, bu yönetim anlayışıyla temelini attığı Memlük Devleti, Orta Çağın en büyük Türk İslam Devletleri arasında yer almıştır. İlhanlı ve Haçlıların korkulu rüyası olmuş, Sis bölgesindeki Ermenileri baskı altında tutmuş ve toplum üzerinde büyük baskıları olan İsmâilileri (Haşhaşi) de ortadan kaldırmıştır. Baybars, İslam dininin hükümlerine karşı saygılı olmuş ve bu hükümleri en doğru bir şekilde uygulanmasını emretmiş, şeriata aykırı davranışların yapılmasını da yasaklamıştır. Baybars saltanatının ilk yıllarında olabilecek iç isyanları göz önünde bulundurarak iç

huzuru temin etmiştir. Baybars, savaş işleriyle uğraşmayıp saltanatını güçlendirmeye ve devletin teşkilatlanmasına önem vermiştir. İktidarına engel olabilecek etkenleri de ortadan kaldırmıştır. Bu çalışma, Memlûk Devleti'nin en kudretli sultanı olan Baybars el-Bundukdârî'nin başarılı devlet yönetim politikalarını, askeri, ekonomik, dini ve siyasi devlet anlayışını ortaya koymak için hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Memlûkler, Baybars, Kişisel Özellikler, Yönetim Anlayışı.

SULTAN BAİBARS AL-BUNDUKDÂRÎ'S UNDERSTANDING OF GOVERNANCE

Abstract

The Mamluk State is one of the largest Turkish Islamic states founded in 1250, in Egypt. During the reign of Sultan Qutuz, (1259-1260), the Mamluks defeated the Mongols in the battle of 'Aynjälüth 1260), attracted all the attention and had a respected position in the eyes of Muslims. After Qutuz, Baibars al-Bundukdâri (1260), the real founder of the state, took the Mamluk throne. Baibars came to the fore with his political genius, courage, justice, generosity, innovation, discipline and assertiveness and established the state on a solid foundation. The first of Baibars' actions was to win the favour of those who were disgruntled with the state. He restored them to their rightful positions and restored their property and their grant Islamic land (iqṭ'â) that had been taken from them. Afterwards, he reinstated the caliphate in Cairo in 1258 after the Mongols destroyed Baghdad and abolished it. Thus the Mamluk State gained its religious legitimacy in the Islamic world. Cairo, on the other hand, developed further in religious, political, economic and agricultural aspects; it became a centre of science and culture as well as a livable city. Baibars reintroduced the laws and customs of the period of the Ayyubid ruler al-Malik al-Sâlih (1240-1249), whom he was most influenced, to the Mamluk State. He preferred state officials from the experienced people of that period. Baibars reorganised the taxes which were a heavy burden on the people during the Qutuz period and abolished many taxes. Baibars personally dealt with all kinds of political, economic and religious problems of the state, found solutions to the problems of the people, and tried to relieve the distress of the people by using all the means of the state in cases such as earthquakes, epidemics and famine. Baibars, who seventeen years, visited cities such as Egypt, Palestine, Damascus, Alexandria, Bîre, and Antioch, and ensured the integration of people and state to a great extent. Baibars ascended to the Mamluk throne in a period of intense Mongol attacks, eliminated these attacks and prevented the Mongols from entering the inner parts of the Islamic world. Baibars built a disciplined and professional army with modern military equipment. With this army, he captured most of the Crusader castles in Syria and Palestine, such as Kaysâriyye, Arsûf, Şafed, Şhakif, Antioch, Husnu'l-Keyfâ, for more than a century and a half. The contribution of talented and loyal emirs such as Vefeddîn Kalavun, İzzeddin Hilli, Bedreddin Beyserî, Sungur al-Ashkar and İzzeddin Ugan to this success was also very great. Sultan Baibars removed the barriers to trade while fighting against the Crusaders and successfully continued this struggle without experiencing any economic crisis. Historians have nicknamed Baibars "İskender Thâni, 'Alexander az-Zamân, the Lion of Egypt, the father of conquests, the bearer of the banner of Jihad" because of these achievements of Baibars. Another success of Baibars was the active role played by the almost perfectly functioning barîd organization, which transmitted news throughout the country to the center in a short time. This state, the foundations of which were laid by Sultan Baibars, has taken its place on the his-

torical stage for two and a half centuries. With this management approach, Baibars placed the Mamluk State among the largest Turkish Islamic States of the Middle Ages. It was the fearful dream of the Mongols and Crusaders, kept the Armenians in the Sis region under pressure and eliminated the İsmâîlis, who had great pressure on society. Baibars ordered the correct application of the provisions of the Islamic religion and prohibited all kinds of behavior contrary to Sharia. Baibars ensured internal peace in the first years of his reign, taking into account possible internal rebellions. He also eliminated factors that could hinder his power. This study has been prepared to reveal Baibars al-Bundukdâri's successful state administration policies military, economic, religious and political understanding of the state.

Keywords: Islamic History, Mamluks, Baybars, Personal Characteristics, Style of Governance.

GİRİŞ

Eyyübî Hükümdarı Turanşah, (1249-1250)¹ Mansûra zaferinin (1250) akabinde ordudaki memlûk askerlerini tasfiye etmek iste-yince Baybars el-Bundukdâri ve arkadaşları tarafından öldürül-dü² ve Mısır'daki Eyyübî Devleti 1250 yılında sona ermiş oldu. Turanşah'tan sonra tahta el-Melikûs-Salih'in eşi Şecerüddür geçti.³ Şecerüddür'ün ka-dın olmasından dolayı başta Halife Mustâsım Billâh olmak üzere toplu-mun pek çok kesimi tepki gösterdi. Şecerüddür, tepkilerden kurtulmak için atabekü'l-asâkir⁴ olan İzzeddîn Aybek et-Türkmânî ile evlendi.⁵ Böylece tarihçilerin çoğunluğuna göre İzzeddîn Aybek et-Türkmânî, 1250 yılında Mısır'da Memlûk Devleti'nin ilk sultanı oldu.⁶

Aybek, tahta Memlûk tahtına çıkınca iç ve dış sorunlarla karşılaştı. Suriye'ye hâkim olan Eyyübî hanedan mensupları bağımsızlığını ilan eden Memlûk Devleti'ne savaş açtı ve yapılan bu savaşta Eyyübîler yenildi. Bu yenilgiden sonra Eyyübîler, tekrardan Memlûklerin üzerine saldırdı. Fakat Moğol tehlikesi ortaya çıkınca Halife el-Mustâsım Billâh'ın araya girmesiy-

¹ Daha fazla bilgi için bkz. Musa Demir, *Memlûk-Haçlı İlişkileri (1250-1291)*, (İstanbul: Çizgi Yayınları, 2023), 75-83.

² Bedrettin Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslâm'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyübîler el-Melikûs-Sâlih Dönemi (637-647/1240-1249)*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Baskı, Nisan 2017), 172-187.

³ Makrizî'ye göre Memlûk Devleti'nin ilk sultanı Şecerüddür'dür. Bkz. Takıyyüddin Ahmed b. Ali el-Makrizî, *Kitabü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düvel'l-Mülûk*, I-VIII, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1/459.

⁴ Memlûklerde en büyük ordu komutanlarına verilen isimdir. Günümüz de Genelkurmay başkanına denktir. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, 1988,) 352.

⁵ Cemâleddin Muhammed b. Salim İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Beni Eyyüb*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut, el-Mektebetü'l-Asriyye, 2004), 140.

⁶ Seyfeddin Ebu Bekir b. Abdullah b. Aybek İbnü'd-Devâdâri, *Kenzü'd-Dürer ve Câmi'u'l-Gurer*, I-IX (nşr. Bernd Ratke-Edward Badeen-Ulrich Haarmann-Hans R. Roemer-Saïd A. Aşur vd. (Kahire-Beyrut: 1960-1994; a.g.e. VIII, nşr. Ulrich Haarmann, Kahire: 1971, nşr. Hans R. Roemer, Kahire 1960), 8/12.

le Eyyûbiler, Memlûklerle 1253 yılında anlaşma yaptı.⁷ Aybek, anlaşmanın akabinde Mısır'da iç karışıklık çıkarmak isteyen Bahrî Memlûkleri'nin lideri Aktay'ı 1254'te Mısır'da öldürttü.⁸ Ayrıca Yukarı Mısır'da isyan çıkartan bedevî Arapların isyanını da bastırdı. Aybek, siyasi amaçlarla Musul Eyyûbî meliki Bedereddin Lü'lü'nün kızıyla evlenmek isteyince karısı Şecerüddür tarafından tertiplenen bir suikast sonucunda 1257 yılında öldürüldü. Aybek'in annesi de Şecerüddür'ü öldürttü.⁹ Aybek öldürüldükten sonra Memlûk tahtına Kutuz geçti. Kutuz, 1260 yılında Aynicâlût savaşında İlhanlıları yendi. Kutuz bu savaşta büyük kahramanlıklar gösteren Bahrî Memlûklerinin lideri Baybars'a Halep emirliği sözünü verdi. Fakat Kutuz, bu sözünden durmadığı için Baybars ve arkadaşları tarafından 1260 yılında öldürüldü. Kutuz'dan sonra Memlûk Devleti'nin başına 1260 yılında Baybars el-Bundukdâri geçti.¹⁰

Turanşah (1249-1250)¹¹ ile Kutuz'un (1259-1260)¹² öldürülmesi olayına karışan Baybars'ın iktidarı diken üstündeydi ve her an bir iç ayaklanma çıkabilirdi. Baybars, iç isyanları önleyebilmek için ise Şam ve Halep gibi önemli şehirlere kendine tabi bölgesel emirleri, pek çok ihşanda bulunarak bu iki şehre atadı. Baybars, efendisi el-Melikûs-Salih'in¹³ yasal varisiymiş gibi davranıp onun dönemindeki yasaları ve devlet adamlarını yeniden yönetime getirdi.¹⁴ Yakınlarını da koruyup gözetip onların da birçok ihtiyaçlarını giderdi.¹⁵ Böylece Eyyûbî hanedan üyelerinin ayaklanmasının önüne geçmiş oldu. Baybars, Kahire'deki Kal'atü'l-cebelde Memlûk tahtına oturduktan sonra halk ona biat etti. Halkın isyan etmeden kendisine biat etmesine, halka ihşanlarda bulunarak karşılık verdi.¹⁶

1260'ta Memlûk tahtına geçtiğinde Doğu Akdeniz'deki siyasi krizi çözmek, İlhanlı ve Haçlı tehlikelerini bertaraf etmek istiyordu. Baybars'ın İlhanlı ve Haçlılara karşı koyabilmesi için güçlü bir ordu ve siyasi birliği

⁷ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, (Tedmuri), 17; Makrîzî, *Sülûk*, 1/477.

⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb*, (Tedmuri), 178; Makrîzî, *Sülûk*, 1/483.

⁹ Daha fazla bilgi için bkz. İsmail Yiğit, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2015), 23-41; Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler (1250-1517)*, (İstanbul: İsam Yayınları, Haziran, 2015), 28-34; Ahmet Sağlam, *Sorularla Memlûk Tarihi*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 1. Baskı, Nisan, 2023).

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Demir, *Memlûk-Haçlı İlişkileri*, 90-96.

¹¹ Daha fazla bilgi için bkz. Demir, *Memlûk-Haçlı İlişkileri*, 75-83.

¹² Daha fazla bilgi için bkz. Demir, *Memlûk-Haçlı İlişkileri*, 90-96.

¹³ Bu dönemle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Basuğuy, *Haçlılar Karşısında İslâm'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbiler*, 73-162.

¹⁴ Ebü'l-Fazl Muhyiddin Abdullah b. Abdüzzâhir, *er-Ravdü'z-Zâhir fî sîreti'l-Meliki'z-Zâhir*, nşr. Abdülaziz Huveytır (Riyad: 1976), 47; Thomas Asbridge, *Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru, (İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2014), 622-623.

¹⁵ İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi II*, çev. Şerefüddin Yaltkaya, (İstanbul: Türk Tarih Kurumu, Maarif Matbaası, 1941), 139.

¹⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 70.

elde tutabilen bir devlet anlayışı oluşturması gerekiyordu. Baybars'ın bunu gerçekleştirebilmesi için yapması gereken ilk şey Memlûk Devleti'ni Müslümanlara kabul ettirmektir. O, bu problemi ortadan kaldırmak için Abbâsi soyundan gelen Müstansır'ı 13 Haziran 1261'de Kahire'de halife ilan edip ona biat etti. Baybars, dine saygı duyacağına, Müslümanlar arasında adil olacağına, şeriata uyacağına, düşmanlara karşı cihat edeceğine, Sünni inancı koruyacağına, kendisine bağlı hareket edeceğine dair halifeye yemin etti. Baybars, halifeden tüm Müslümanların sultanı ve koruyucusu olduğuna dair taklid ve hil'at ile "Hâdimü'l-Haremeyni's-Şerifeyn" ünvanını aldı. Böylece Müslümanların çoğunluğu Memlûk Devleti'ni destekledi.¹⁷

Baybars, İlhanlı ile Haçlıların ittifak kurmasını engelleyip Haçlılarla anlaşma imzaladı ve onların tarafsız kalmasını sağladı.¹⁸ Bununla beraber güçlü ve otoriter bir devlet yapısı oluşturdu. Yeni kurulan Memlûk Devleti'nin ordusunu ve teçizatını İlhanlı ve Haçlılara karşı savaşılabilecek hale getirdi. Baybars saltanatının ilk yıllarında herhangi bir savaşa girişmeyip sadece bu işler için çaba sarf etti ve yeni kurulan bu devletin teşkilatını sağlamlaştırmaya çalıştı.¹⁹ Baybars, yapmış olduğu bu faaliyetler neticesinde devlet anlayışını disiplinli, adil, geleneğe bağlı, şeriata uygun bir zemine oturtmuş oldu.

Çalışmanın amacı, bu alanda herhangi bir çalışmanın yapılmaması ve Memlûk Devleti'ni kurumsallaştıran, devlet yönetim anlayışına getirmiş olduğu dinamizmle uluslararası ilişkilerde söz sahibi yapan, İlhanlı ve Haçlıları yenen, Sultan Baybars'ın devlet yönetim düşüncesini ele almaktır. Konuyu araştırırken en çok faydalanılan eser Baybars'ın biyografisini yazan, aynı zamanda divânü'l-inşâda çalışan, Baybars'ın yönetim anlayışıyla ilgili kıymetli bilgiler veren İbn Abdüzzâhir'in kaleme almış olduğu *Ravdü'z-Zâhir*²⁰ adlı eseri ve kaynakçadaki diğer eserlerdir. Konuyu öncelikle onun kişisel özellikleriyle başlamayı uygun gördük.

¹⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 99-100; Rükneddin Baybars el-Mansûri en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâi, *Zübdetü'l-Fikre fi Târihi'l-Hicre*, nşr. Donald S. Richards (Beyrut: 1998), 60-61; Ahmed b. Abdülvehhâb Ahmed b. Abdülvehhâb Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fününi'l-edeb*, C. XXX-XXXI, nşr. Muahmed Ali el-Beydâvi, (Beyrut-Lübnan Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 30-31/13-14; Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, (Ankara: Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1992), 193-194; Peter Malcolm Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*, çev. Özden Arıkan, (İzmir: Isık Yayınları, 2020), 157; Hasan Yılmaz, *Memlûkler ve Memlûk Halifeleri*, (Ankara: Elips Yayınevi, Ekim 2019), 123-124; Burak Gani Erol, *Mekke'de Güç ve Hâkimiyet Memlûkler Dönemi Mekke Emirleri*, (İstanbul: Ketebe Yayınları, Mayıs, 2023), 71-72.

¹⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 113.

¹⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 71; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 621; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret İşıltan. 1-3 Cilt. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, Ankara, 2019), 3/268-269.

²⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), 66.

1. CESARETİ

Cesaret, devlet liderlerinde bulunması gereken en önemli bir vasıftır. Özellikle orduya savaş öncesi yapmış oldukları cesaretlendirici konuşmaları ve savaş anındaki almış oldukları cesur kararlarla bir savaşın gidişatını değiştirebilmişlerdir. Baybars, seferlerde cihat ruhunu ön plana çıkarmış, savaş meydanlarında cesareti, atılganlığı, askeri ve stratejik akla sahip olmasıyla ön plana çıkmıştır. O, herhangi bir kale alınmak istenildiğinde askerleri tertip eder,²¹ kaleye delicilerin açmış olduğu deliklerden ilk olarak korkusuzca kendisi girmiş²² ve savaşlarda tıpkı bir asker gibi en ön saflarda savaşmıştır. Baybars, Haçlıların: “Hiç kimse buraya (Akka) yaklaşma cesaretinde bile bulunamaz” dedikleri Akka’ya 661/1263 yılında taarruzda bulunup, pek çok ganimet elde ederek, en güvendikleri kalelerinde bile onlara saldırabileceğini göstererek gözdağı vermiştir.²³ Yine başka bir cesaret örneği olarak Baybars, Kaysâriyye fethinde (663/1265) kaleye bakan kilisenin üstüne çıkıp Haçlılara ok fırlatmıştır. Kaysâriyye fethinde debbâbenin²⁴ içine girip onu surlara kadar itilmesine yardım etmiştir. Kalede açılan gedikleri inceleyip eline kalkanını alıp Haçlılarla savaşmıştır. Bu kale alındıktan sonra Baybars eline keskinini alarak yıkım işine kendisi de katılmıştır.²⁵ Arsuf kuşatmasında ise (663/1265) siperde ok atarak iki Haçlı şövalyesini öldürmüştür.²⁶

Baybars, 669/1271 yılında Hısnü'l-Ekrâd üzerine yürümüş, kalenin etrafına mancınıklar kurdurmuş ve kendisinin ok atabilmesi için Başûre'de özel bir yer yaptırmıştır.²⁷ O, 1271'de Kureyn (Montfort) Kalesi kuşatılırken mancınığına çıkıp Haçlılara ok fırlatmış, bu esnada havadaki kuşu vurmuş ve kuşun kanadında Haçlılara ait bir mektup bulunmuştur.²⁸

2. ADALETİ

Baybars, adalet konusunda Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer gibi olmaya çalışmıştır. Baybars, selefi Kutuz savaş döneminde kişi başına alınan bir dinar vergiyi, mirasların üçte birine el konulmasını ve halktan alınan diğer

²¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/163.

²² Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, 149.

²³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 159-160.

²⁴ Genelde kale muhasaralarında kullanılan birkaç kata sahip tekerlekleri vasıtasıyla yeri değiştirilebilen kuledir. Daha fazla bilgi için bkz. Kâtibü'l-İsfahâni İmâdüddin Muhammed b. Muhammed b. Hamid, *el-Barkü's-Şâmi, el-Fethü'l-Kussî fi'l-Fethi'l-Kudsî*, thk. Muhammed Mahmud Subh (Kahire: Darü'l-Kavmiyye Neşriyat, 1965), 105.

²⁵ Bedreddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *İkdü'l-Cümân fi Târîhi Ehli'z-Zamân Asrû Selâtinül-Memâlik*, nşr. Muhammed M. Emin, I-IV, (Kahire, 1987-1992), 1/396-397.

²⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 237.

²⁷ Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, 127-128; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/209.

²⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/211-213.

savaş vergilerini kaldırmıştır.²⁹ Devletin el koyduğu tüccarların mallarını onlara iade etmiş zararlarını da temin etmiştir. Bu durum halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve halk, Baybars'ı desteklemiştir.³⁰ O, adaleti tesis etmek için dârü'l-adl'i yeniden tesis etmiş, bu teşkilatın başına el-Emîr Fâriseddîn el-Atabek'i getirmiştir.³¹ Baybars, Kahire'de 1265 yılında dört mezhebe göre ilk kez kadı tayin etmiştir.³² Dımaşk ve Kahire'de adalet sarayları yaptırmış, zaman zaman adalet saraylarında bulunup kadıların vermiş olduğu hükümlerin adalete uygun olup olmadığını kontrol etmiştir. Kendisiyle ilgili bir konu kadıya intikal ettiğinde verilen hükme de razı olmuştur.³³

Baybars, 1264 yılında el-Garbiyye'ye avlanmak için gittiğinde buradaki halk, Vali İbn Hummâm'ı sultana şikâyet etmiş o, şikâyet edenlerden birini bir kenara çekip vali, nâib, hizmetçi ve idarecilerin durumunu sormuş, valinin kötü davranışlarını öğrenince onu valilikten azletmiştir. Ayrıca İbn Hallûf'un Hristiyan halka zulmettiği, Hz. Peygamber'in nübüvvetine hakaretlerde bulunduğu şikâyetleri almış ve bunun üzerine İbn Hallûf'u idam ettirmiştir.³⁴

Baybars, adalet konusunda çok titiz davranmış, büyük emirlerin veya askerlerin dârü'l-adle konu olan davalarında âdil hüküm verilmesini sağlamıştır. Örneğin, 1268 yılında Haçlılara ait Beaufort/Şakif Arnûn Kalesi'ni ele geçirmek için giderken Gazze'de bazı devecilerin halkın ekili alanına zarar verdiği şikâyeti kendisine ulaşmıştı. O, halkın ekili alanına zarar veren emir Alâmeddin Sencer el-Hamavî'yi cezalandırmış, emirin atının eyeri ve dizginini de ekin sahibine vermiştir.³⁵ Baybars, yine maiyetiyle birlikte avda iken bazı memlûk askerlerinin işret meclisi kurup alkol kullandığı haberini almış ve bu durumdan dolayı ilgili askerleri cezalandırmıştır.³⁶ Baybars döneminde Hristiyan ve Yahudilere dahi haksızlık yapılmamış, herhangi bir dava söz konusu olduğunda hak neyse onun tecelli etmesi için gerekli çabayı harcamıştır.³⁷

²⁹ Ebû Hâmid el-Makdisî, *İslâm Devletleri, Türkler ve İslâm*, çev. Ahmed Taha Ercan, (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Baskı Haziran, 2022), 58-59.

³⁰ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 186.

³¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 77.

³² Yaşar Kazım Kopruman, "I. Baybars", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5/222.

³³ Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, 133; Asbridge *Haçlı Seferleri*, 624.

³⁴ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 186.

³⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 193; daha fazla bilgi için bkz. Nadir Karakuş, "Haçlı Seferlerinde Buğday Ticareti ve Ambargo", *Kilis Yedi Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı, 1, (2023), 40, vd.

³⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Av ve Avcılar*, (İstanbul: Çizgi Yayınevi, Temmuz 2020), 102.

³⁷ Yaltkaya, *Baypars Tarihi*, 135.

3. SAVAŞ STRATEJİSİ

Baybars, savaş alanlarının giriş çıkışlarını çok iyi bilen, düşmanın hamlelerini öngerebilen biriydi.³⁸ Baybars, askeri birlikleri aynı anda farklı yerlere göndererek düşmanın dikkatini dağıtır ve ana orduyla da önemli bir kaleye saldırırdı. Savaşlara bizzat kendisi de katılır, askerle birlikte ok atar, bazen mancınık kurulması ve taşınmasına da yardım ederdi.³⁹ Savaşa girmeden önce gerekli olan askeri teçhizatın tam olarak hazır olmasını emreder, zerdhaneyi⁴⁰ orduyla birlikte mutlaka gönderirdi. Savaş öncesi ve savaş esnasında emirlerle istişarede bulunurdu.⁴¹

Baybars, savaş için sefere çıktığında gizliliğe önem verir, mümkün meretebe kimseye nereye gideceğini bildirmezdi.⁴² Savaşa çıkmak istediğinde yavaş davrananları ve talimatları yerine getirmeyenleri cezalandırırdı.⁴³ Bazen ava çıkıyor gibi hareket eder, bir Haçlı kalesine saldırır bazen de av yaptıktan sonra bir kaleye saldırıda bulunurdu.⁴⁴ Ayrıca av yaparken silahları deneme fırsatı bulurdu. Bazı zamanlarda ise geceden yola çıkar, sabahleyin saldırmak istediği yerin yakınına kamp çadırını kurardı. Onu ve askerlerini gören düşman şaşırıp kalırdı. Bazen ise sefere çıkmadan öncü birlikleri gönderip gideceği yer hakkında bilgi edinirdi.⁴⁵ Mesela Kaysâriyye'yi almadan önce buranın zayıf noktalarını öğrenmek, mancınıkların kurulması için uygun yerleri tespit etmek ve bura hakkında bilgiler edinmek maksadıyla savaş öncesi saha çalışması yapmıştı.⁴⁶ Yine Safed kuşatmasında emirlerden oluşan birlikleri göndererek kaleyi abluka altına alıp, Haçlılara baskı kurmuş, kaleye Haçlılardan gelebilecek yardımların da önünü kesmişti.⁴⁷

Baybars, savaş esnasında askerleri sık sık teftiş eder ve onların sıkıntılılarıyla ilgilenir, şikayetlerini dinler, ihtiyaçlarını giderir, mancınıkları ve diğer silahları kontrol eder ve siperdeki askerlere moral verir⁴⁸ savaşın gidişatına etki eden şeyleri hemen ortadan kaldırır.⁴⁹ Memlûk askerinin

³⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 75.

³⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 237; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/172-182; Makrizî, *Sülûk*, 2/70.

⁴⁰ Çeşitli silahların depolandığı ve savaş esnasında suç işleyenlerin hapsedildiği yere denir. Daha fazla bilgi için bkz: Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Kalkaşendî, *Sübhü'l-Aşâ* (Kâhire: Bî'l-Matbaati'l-Emîriyye, 1914), 4/11-12; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/171.

⁴¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/172.

⁴² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 121-235; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/171; Makrizî, *Sülûk*, 2/20; Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde İstihbarat ve Casusluk* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2023), 24, 32.

⁴³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 250.

⁴⁴ Baybars'ın yapmış olduğu av ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Av ve Avcı*, 94-104.

⁴⁵ Baybars el-Mansûrî, *Zübdetü'l-Fikre*, 104; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/ 180-181; Runcıman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/270.

⁴⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 230-231.

⁴⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/182.

⁴⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 123.

⁴⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/ 183; Makrizî, *Sülûk*, 2/34.

sefiş eğilimlerine de asla izin vermezdi.⁵⁰ Savaş esnasında kahramanlık gösterenlere ödülleri verip orduyu cesaretlendirirdi.⁵¹ Savaşlarda modern teknolojilerden yararlanmayı ihmal etmezdi. Mancınıklar, taş fırlatırken askerler ise yoğun bir şekilde ok atarlardı.⁵² Kale kuşatması başarıyla sonuçlanacağı zaman tablhânenin⁵³ çalmasını emredip orduya moral verirdi.⁵⁴ Şayet kuşatma esnasında askerlerin kalplerini kırmışsa (Safed) daha sonra gönüllerini alırdı.⁵⁵

Baybars'ın kale kuşatmalarında kullandığı yöntemlerden biri de Haçlı kalelerindeki bazı komutanlara emannâme yazarak onların arasına ihtilaf düşürüp teslim olmalarını sağlamaktı. Nitekim Şakif (Beaufort) Kalesini bu taktikle yıpratıp daha sonra orayı ele geçirmiştir.⁵⁶ Baybars, Haçlılara ait bir kaleyi aldığı anda o kalenin sahibine mektup göndererek psikolojik baskı kurar, kale ve kale halkı hakkında bilgiler alırdı.⁵⁷

Baybars, Haçlıların sahip olduğu stratejik öneme sahip Akdeniz sahilindeki Kaysâriyye, Arsuf, Yafa gibi kaleleri alarak Haçlıların askeri, ekonomik ve lojistik destek aldıkları Avrupa ülkeleriyle irtibatını kesmek istemiştir. Ayrıca alınan bu kaleleri yıktırarak buraları kullanılamaz bir hale getirmiştir.⁵⁸ Haçlılarla yapılan mücadelede Haçlıların siyasi ihtilafları Baybars'ın işini kolaylaştırmıştır. O, Haçlılara ait müstahkem kaleleri alarak Suriye ve Filistin bölgelerindeki Haçlıların hareket kabiliyetini sınırlandırmıştır.

Baybars'ın mücadele ettiği diğer unsur olan İlhanlılara karşı uyguladığı savaş yöntemi de kayda değerdir. O, İlhanlı ordusunun sıkıntı yaşamaması için otlak ve meraları yakmıştı. Bu durumu el-Ömerî şöyle açıklamaktadır:

“İlhanlılar bir sefere çıktığı zaman atların yemesi için yanlarında herhangi bir şey taşımayıp yol üzerindeki mera ve otlaklardan faydalanırlardı. Eğer verimli mera ve otlak yoksa oraya gitmeye tercih etmezlerdi. Bu topraklar (el-Bire Şam arası) bir ordunun atlarına yetecek kadar verimliydi. Ekin ve bitkiler yakıldığında ülkeye civarına saldırmak isteyene engel olunurdu. Mera ve otlakları yakmak için yollara adamlar ve yanlarına av köpekleri ile vahşi tilkiler hazırlanırdı. Adamlar, köpekler ve vahşi tilkilerle birlikte mağaralara veya vadilerin derinliklerine gizlenirdi. Daha sonra ise fırtına çıkıp, hava-

⁵⁰ Makrîzî, *Sülûk*, 2/21; Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Sefahat ve Eğlence* (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2021), 150.

⁵¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 258-386.

⁵² İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer*, 8/155.

⁵³ Müslüman devletlerinde askeri musiki takımına denir. Daha fazla bilgi için bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, “Tablhâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/333-334.

⁵⁴ Makrîzî, *Sülûk*, 2/34.

⁵⁵ Makrîzî, *Sülûk*, 2/34.

⁵⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/192.

⁵⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 310-314-376; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/196-199.

⁵⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Demir, *Memlük-Haçlı İlişkileri*, 78-172.

nın şiddetlenmesini beklerlerdi. Düşmanın yanındaki köpek ve tilkileri bula-bilmesi için tilkiler aç bırakılırdı. Köpek ve vahşi tilkilerin kuyruğuna sıkıca ateş bağlanırdı. Bu hayvanlar geçtikleri yerlerdeki bitki ve meraları yakalardı. Ateş, rüzgârın etkisiyle çevreye yayılırdı. Ayrıca bu yakma işini piyadeler de gece karanlığında yaparlardı.”⁵⁹

4. CÖMERTLİĞİ

Baybars, cömertlik ve alicenaplığını da başarılı yönetimine dahil etmiştir. Baybars, tahta çıkmasını destekleyen Hoşdaşlarına⁶⁰ gereken değeri vermiş ve onlara bolca ihsanda bulunmuştur. Emirlerle rütbelere göre her kış kürk, kılıç ve at gibi değerli şeyler ihsanda bulunmuştur. Ayrıca borcu olan emirlerin borcunu da ödemiş, ava çıktığı zaman çok cömert olur avdakilere değerli atlar, altın kemerler vermiştir. Kölelere dahi her yıl pek çok ihsanda bulunmuştur.⁶¹

Turanşah, Aybek ve Kutuz döneminde Hoşdaşlarının el konulan mallarını onlara iade etmiştir.⁶² Başarılı Arsuf muhasarasının sonunda her bir emire bin adet Haçlı esiri vermiştir.⁶³ Safed kuşatmasında ise askerleri cesaretlendirmek ve savaşa teşvik etmek için Haçlı şövalyelerinin kellesini getirene bir çift öküz vereceği haberini ilan etmiştir.⁶⁴ Herhangi bir yerin kuşatılması için bir birlik gönderdiğinde bu birliğin dönüşünde onlara bolca ihsanda bulunmuştur.⁶⁵ 1264 yılında Mısır'dı kuraklık ve buna bağlı olarak da kıtlık meydana gelmiştir. Baybars, önemli devlet adamlarıyla kıtlığın üstesinden gelmek için istişarelerde bulunmuş ve neticede piyasaya 35 ton buğday satarak piyasanın rahatlamasını sağlamıştır. Ayrıca toplumdaki fakir ve ihtiyaç sahiplerini tespit ederek bunlara erzak yardımında bulunmuştur. Baybars, devletin ambarındaki zahireleri halka ucuz bir şekilde satılmasını istemiştir. Halkın bu ucuz zahireyi almaya gücü yetemeyenlerini de emir ve zenginlere paylaştırarak onları açlıktan kurtarmıştır.⁶⁶ Baybars, 1269 yılında Medine'ye 200 irdeb⁶⁷ buğday göndermiş ve halkın temel ih-

⁵⁹ el-Kâdi b. Fazlullah el-Ömerî Şihâbuddin Ahmed b. Yahya, *et-Ta'rif bi'l-Mustalahi-Şerif*, thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, (Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1988), 254-255.

⁶⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Ahmed Abdürrazık, *el-Alâkâtü'l-Üseriyye fi'l-Mustalahi'l-Memlûki, el-Mecelletü't-Târihiyyetü'l-Mısıriyye*, 1976.13/155; Fatih Yahya Ayaz, “Hoşdaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/562.

⁶¹ Yaltkaya, *Baybars Tarihi*, 142.

⁶² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 73-74.

⁶³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 242.

⁶⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/180-181.

⁶⁵ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 124.

⁶⁶ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 187-189; Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Para* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022), 211.

⁶⁷ Hububat ölçüsünde kullanılan bir çeşit hacim ölçü birimidir. Daha fazla bilgi için bkz. Cengiz Kallek, “İrdeb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/440-442.

tiyacını gidermiştir. Baybars, savaşlarda ele geçirilen bütün ganimetleri askerlere uygun şekilde dağıtmıştır.⁶⁸

5. BERİD TEŞKİLATI

Berid teşkilatı, devletleri iç ve dış tehditlerden korunmak, onların dini, siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel faaliyetleri izlemek için kurulmuş bir teşkilattir. Sultan Baybars'ın en büyük reformlarında biri de Şam, Yemen, el-Bîre, İskenderiye, Hicaz ve Mısır'a⁶⁹ bağlı diğer şehirlerden gelen bütün haberlerin Kahire'deki Kal'atü'l-cebel merkezli⁷⁰ toplandığı berid teşkilatını kusursuz bir yapıya büründürmesi olmuştur. Baybars, bu teşkilatı ülkenin tamamına yayarak İlhanlı, Haçlı, Ermeni ve diğer unsurların askeri, ekonomik ve siyasi hareketlerinden anında haberdar olmuştur.⁷¹ O, kusursuz işleyen berid teşkilatıyla merkezi otoriteyi güçlü ve dinamik tutmuş, devletin çıkarlarını korumuş, olası iç karışıklıklardan haberdar olmuş, bu karışıklıklara anında müdahale etmiş⁷² ve devletin temelini bu teşkilat üzerine kurmuştur.⁷³

Baybars'tan önceki Eyyûbî Hükümdarları berid teşkilatına gereken önemi vermemiştir. Mesela Şam'daki bir bilgi, Kahire'ye yedi gün gibi uzun bir zaman diliminde gelirdi. Gelen bu bilgiye hemen cevap verilmez ve bu bilgi muhatabını bulmak için de bir müddet beklerdi. Muhatabını bulduktan sonra gereken cevap verilir yedi günde tekrar Şam'a gönderilirdi. Bu arada devletin acil müdahale etmesi gereken bir durum olduğunda geç kalınır ve devletin menfaati zedelenirdi.⁷⁴

Baybars, bu problemi çözmek için berid teşkilatını, ülkenin her tarafında olup biten haberleri en kısa zamanda Kal'atü'l-cebel'e iletilecek şekilde düzenledi. Örneğin; Kahire (Kal'atü'l-cebel)'den Kerek'e üç günde, Fırat sınırındaki Bîre (Bîrecik)'e altı günde, Antep'e on günde, Sis'e (Adana/Kozan) yedi günde, Mısır sınırları içinde olan Kus'a üç günde, İskenderiye Limanı'na bir günde ulaşabiliyordu.⁷⁵ Ülke genelindeki olaylar, cuma günü Kal'atü'l-cebel'e bir veya iki defa ulaklar tarafından bildirilirdi. Baybars, bu

⁶⁸ Demir, *Memlük-Haçlı İlişkileri*, 115-119-122-141-167.

⁶⁹ Kalkaşandı, *Sübhü'l-Aşâ*, 14/272; Abdülğani Abdülaziz Ziyâdat, "Turukü'l-Berid fi'l-Mısır", *Dirâsetü fi'l-Coğrâfiyye et-Târihiyyeti*, (Kahire: Câmia'tü'l-Kahire), 157.

⁷⁰ Bazı kaynaklarda ana merkezin Kahire ve Şam olmak üzere iki tane olduğu söylenir. bkz. Nazir el-Hassan el- Su'dâvi, *Nizâmü'l-Beridi fi ed-Devleti'l-İslâmiyye*, (Dârü'l-Mısri, 1935), 124; Ayrıca ana merkeze bağlı diğer şehirlerde kolları da vardı. Daha fazla bilgi için bkz. Ömeri, *et-Ta'rif*, 242-253.

⁷¹ Berid kelimesinin kökeni ve gelişmesiyle ilgili daha fazla bilgi için bkz. M. Mahfuz Söylemez, "Berid Teşkilatının Menşesine Dair Bazı Yeni Bulgular", *İslâmiyât Dergisi*, IV/2, 2001.

⁷² Ziyâdat, "Turukü'l-Berid fi'l-Mısır", 155; Yiğit, *Memlûkler 648-923/1250-1517*, 204; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 625.

⁷³ Crowley, *Lanetli Kule*, 78.

⁷⁴ Ebu el-Fadl Abdurrezâk el-Fütî Abbâsi, *el-Havâdisül'l-Câmiatü ve't-Tecâribü'n-Nâfiatü fi'l-Miâti's-Sâbiati*, thk. Mustafa Cevvâd, (Bağdad: el-Mektebetü'l-'Arabiyye.), 392.

⁷⁵ İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim b. Şeddâd, *Târihü'l-Meliki'z-Zâhir*, nşr. Ahmed Hutayt, (Beyrut: 1983), 313.

haberler doğrultusunda orduyu savaşa hazırlar, iktâlar verir, görevden alma veya göreve tayin etme gibi tasarrufta bulunurdu.⁷⁶

Baybars, Kahire'ye giden anayollarda bakımlı kuleler ve duraklar inşa ettirmiştir. Buralarda sâhibü'l-berîd, bineğini değiştirebilmiş ve diğer ihtiyaçlarını da giderebilmiştir.⁷⁷ Baybars, berîd teşkilatını düzenlemek için masraftan kaçınmamış,⁷⁸ bu yolları denetleyip düzenlemek için hazineден yıllık yaklaşık on bin dinar harcamıştır.⁷⁹

Mısır ve Suriye arasında düzenli olarak bilgi akışını sağlamak için nöbetleşe postacılar görevlendirmiş olan Baybars, gerek Haçlılara ait olan gemileri gözetlemek olsun gerek diğer sebeplerden dolayı olsun denize kıyısı olan yerlerde kuleler inşa ettirmiştir.⁸⁰ Reşit Limanı'nda düşmanların gemilerini gözetlemek için inşa edilen kule, bu maksatla yapılmıştır.⁸¹

Sultan Baybars, tahtta kaldığı süre boyunca sâhibü'l-berîd gibi ülkesini sürekli gezmiştir. Bu durum şairlerin şiirlerine konu olmuştur. Bu hususta şairler, "Gökteki güneş gibi bakınca her yerde onun görüldüğünü belirterek bir gün Mısır'da bir gün Şam'da bir gün Fırat'ta bir gün Halep'in bir köyünde bir gün Hicaz'da bir gün Sis'te"⁸² diyerek Baybars'ın tahtında oturmadığını sürekli bir şekilde ülkeyi gezdiğini belirtmişlerdir.

Baybars döneminde haberleşme aracı olarak güvercin,⁸³

⁷⁶ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-* 95.

⁷⁷ Kalkaşandı, *Sübhü'l-'Aşâ* 14/272-373; Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 625.

⁷⁸ İbn Abdüzzâhir, *Ravdüz'-Zâhir*, 95.

⁷⁹ Suđâvi, *Nizâmü'l-Beridi*, 124.

⁸⁰ Harold Lamb, *Selahaddin Eyyubi ve Haçlılar Haçlı Seferleri II*, çev. Sinem Ceviz, (İstanbul: İlgi Kültür Sanatı Yayınevi, 2. Baskı, 2016), 460.

⁸¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdüz'-Zâhir*, 91.

⁸² İbnü'd-Devâdâri, *Kenzü'd-Düerer*, 8/212.

⁸³ Güvercinler genelde sâhibü'l-beridin yolu kesilip takip edileceği ve tehlikeli yollar ile acil durumlarda kullanılırdı. Güvercinlerin menzilleri, normal berid menzillerinin üç katı daha uzun idi. Bu güvercinleri eğitilmesi Schiltberger'in vermiş olduğu bilgilere göre şu şekildeydi: "Haber iletmek için yetiştirilen dişi ve erkek güvercin aynı mekâna (kafes)'e koyulur. Daha sonra burada güvercinlere şekerli yem verilir ve kafeste bir müddet bekletilir, uçmalarına izin verilmezdi. Bu iki güvercin birbirine iyice alıştıktan sonra dişi olan kafesten çıkartılıp baka bir yere gönderilirdi. Erkek güvercin ise üzerine belirli bir işaret konularak istenilen yere gönderilirdi. Bu erkek güvercin ayrı bir yerde tutulup yanına başka dişi güvercin konulmayıp yem ve şekerde az verilir. Böylece erkek güvercin ilk defa aynı yerde kaldığı dişi güvercinine özlem duyup onu yanına gitmek için ilk alıkonulduğu yere giderdi. Bu aşamalardan sonra erkek güvercinin kanadının altına gönderilmek istenilen mektup yerleştirilir ve gideceği yerde dişisini göreceği özlemle giderek haberi ulaştırmış olurdu." Usulünce eğitilen güvercinlerin belirli menzilleri vardı, güvercinler bu menzilleri geçmezlerdi. Haber götürüp yorulan güvercinler dinlenmiş olanlarla değiştirilip kanadındaki bitâka denilen haber alınıp diğer güvercinine takılır ve o güvercin zaman kaybetmeden hemen gönderilirdi. Daha fazla bilgi için bkz. Ömeri, 254-255; Johannes Schiltberger, *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger: A Native of Bavaria, in Europe, Asia, and Africa, 1396-1427*, J. Buchan Telfer-P. Brunn, London 1879, s. 53; Ağır, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Memlûk Türk Devleti*, s. 274;

posta atı,⁸⁴ casus⁸⁵ ve tüccarlardan⁸⁶ vergi muafiyeti karşılığında bedevi Araplar ve Türkmenlerden faydalanılmıştır.⁸⁷ Baybars, bizzat tebdil-i kıyafetle berid teşkilatını denetlemiş ve üç günde Kahire'den Şam'a ulaşmıştır. Şam'dan da Kahire'ye dönüşü ise yine üç günde olmuştur. Böylece berid teşkilatındaki görevlileri, Şam-Kahire arasını üç günde kat etmeleri konusunda uyarmıştır. Bu zamanı aşanları ise çarmla germekle tehdit etmiştir.⁸⁸ Onun döneminde Fırat Nehri sınırındaki belirli yerlerde ateş yakarak duman vasıtasıyla İlhanlı saldırılarından haberdar olunması sağlanmıştır.⁸⁹

6. İSYANLAR KARŞISINDA TAVRI

Baybars isyanlar karşısında farklı yöntemler izlemiştir. Öncelikle isyan eden kişileri isyandan vaz geçirmek için maddiyatı öne çıkarmıştır. Bu bağlamda 1260'ta isyan eden Alâmeddîn Sencer el-Halebi'nin yanına 120.000 gümüş dirhem, 2.000 dinar, hil'at ve pek çok elbiseyle birlikte isyandan vazgeçmesi için Cemâleddîn Muhammed'i göndermiştir. Bu teklifi kabul etmeyen el-Halebi, *el-Melikü'l-Mücâhid* ünvanıyla 12 Kasım 1260 yılında Dımaşk'ta sultanlığını ilan etmiştir. Baybars, bu isyanı bastırmak için Cemâleddîn Muhammed'i göndermiş ve Cemâleddîn Muhammed bu isyanı bastırmıştır. Alâmeddîn Sencer, Ba'lebek'e kaçmış orada yakalanıp Mısır'a getirilmiş ve hapse atılmıştır. Fakat Baybars onu hapisten çıkartıp hil'at giydirip affetmiştir.⁹⁰

Eyyûbi hükümdarlarından el-Melikü'l-Muğîs, Kerek'te Şehrazûrilerin desteğini alarak isyan etmiştir. Baybars, bu isyanın tehlikeli olacağını öngördüğü için Emîr Cemâleddîn Muhammed'i Kerek üzerine göndermiştir. el-Melikü'l-Muğîs, yenileceğini anlayınca Baybars'a anlaşma teklifinde bulunmuş, Baybars ise bu teklifi kabul etmiştir. Fakat el-Melikü'l-Muğîs, tekrardan isyan etmiş ve Baybars ile tek başına mücadele edemeyeceğini anlayınca oğlu el-Melikü'l-Azîz'i İlhanlılardan yardım istemesi için elçi olarak göndermiştir. el-Melikü'l-Azîz'i İlhanlıların yanından dönerken Dımaşk'ta yakalanmış ve hapse atılmıştır. el-Melikü'l-Muğîs, bu olay karşı-

⁸⁴ Baybars döneminde sâhibül-berin en çok atı kullanmıştır. Atlar için gerekli olan yem su vs. gibi her şey duraklarda mevcuttu. Haber için gönderilen elçinin kuşağında bir çan bulunurdu. Haberci durağa yaklaşınca çanı saklardı. Durağa vardığı zaman ise çanı çalardı. Duraktaki görevli haberci için lazım olan her şeyi ona verirdi. Schiltberger, *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger*, s. 52-53.

⁸⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Hatice Güler, "Memlûklerde Berid Teşkilatı", *Tarih Okulu Dergisi*, (TOD), Yıl, 12, S. XXXIX, Nisan 2019, s. 217.

⁸⁶ Daha fazla bilgi için bkz. Güler, "Memlûklerde Berid Teşkilatı", 218.

⁸⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdüz-Zâhir*, 149.

⁸⁸ Fütî, *Havâdisül'l-Câmiatiü*, 392.

⁸⁹ Abdullah Mesut Ağır, *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Memlûk Türk Devleti 1250-1517*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 272.

⁹⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/20.

sında Baybars'a tekrardan anlaşma teklifinde bulunmuştur. Baybars yapılan bu ikinci barış teklifini kabul edip el-Melikü'l-Azîz'i hapisten çıkartmış ve ona Menşû-i Şerîf ve Dibyan'ı vermiştir. el-Melikü'l-Muğîs ise sancak ile saltanat alametleri göndermiştir.⁹¹ Emir er-Râşidî, el-Borlî ve ed-Dimyâtî'de isyan etmişlerdir. Fakat Baybars bunlara da baskı kurarak isyanlarından vazgeçirmiştir. Bu emirlere de pek çok ikta ve ihsanlarda bulunmuştur.⁹² Böylece bu isyanlar büyük mücadelelere yol açmadan bastırılmıştır.

Baybars, bu isyanları sükûnetle bastırmayı tercih edip anlaşma yoluna gitmiştir. İsyan eden emirlere de bolca ihsanda bulunarak olası isyanın önüne de geçmiştir. Ayrıca isyanlarla silahlı mücadele edildiğinde isyanın büyümesi ve üçüncü tarafların isyana destek vermesi, isyanları daha da büyütecek ve yeni kurulan devleti bir çıkmaza sürükleyebilecekti. Baybars, bu durumları göz önünde bulundurarak anlaşma imzalamış, böylece zaman ve insan kaybının önüne geçerek ordunun tüm enerjisini İlhanlı ve Haçlılarla mücadele etmek için harcamıştır.

7. ANLAŞMA STRATEJİSİ VE DEVLETLER ARASI İLİŞKİLER

Baybars, yapmış olduğu anlaşmalarda geçicilik ilkesini koymuş ve şartlar oluştuğunda anlaşmaları feshetme yetkisini inisiyatifine almıştır. Baybars, ilk olarak Yafa kontu Jean d'İbelin ile 659/1261 yılında anlaşma yapmıştır. Bunun sebebi ise ticaret yollarının Haçlıların elinde olmasıdır. Haçlılar ticarete engel oldukları için Şam'da pahalılık baş göstermiştir. Bu anlaşma yolların güvenliği ve ticaretin devamlılığı ile esirlerin karşılıklı salıverilmesi üzerine yapılmıştır.⁹³ Baybars, aynı anda İlhanlı ve Haçlılarla savaşmanın stratejik bir hata olacağını düşündüğü için Haçlılara anlaşma yapmıştır. Aynı zamanda saltanatın anahtarı olarak bilinen⁹⁴ ve Irak ile Suriye toprakları arasında önemli bir konuma sahip el-Bîre⁹⁵ tarafından İlhanlı saldırıları devam etmekteydi. Baybars, İlhanlılar, saldırılarını durdurunca her yıl düzenli bir şekilde Haçlılara sefer düzenlemeye başlamıştır.⁹⁶ Haçlılara ait birçok büyük ve önemli kaleleri ele geçirmiştir.⁹⁷ Baybars, Hülâgû'nün saldırılarını göz önünde bulundurarak İlhanlılara karşı Altın Orda Sultanı Berke Han (1256-1266) ile ittifak yapmıştır.⁹⁸ Baybars, Berke Han'a, pek

⁹¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 122-123.

⁹² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-zâhir*, 134-135-156-157-170.

⁹³ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 118.

⁹⁴ İsimiz, *Târihü'l-Beridi fi Mısır, el-Matbaatü'l-Emîriyyetü bi'l-Kahire*, (Kahire:1934), 37.

⁹⁵ Bahattin Keleş, *Bahri Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler (1250-1382)*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020), 115.

⁹⁶ Holt, *Haçlılar Çağı*, 161.

⁹⁷ Daha fazla bilgi için bkz. Demir, *Memlûk-Haçlı İlişkileri*, 115 vd.

⁹⁸ Akdes Nimet Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992), 99.

çok değerli hediyelerle birlikte elçiler göndermiştir. Ayrıca İslamiyet'i seçen Berken Han'ın adını hutbelerde kendi adıyla birlikte okutmuştur.⁹⁹ Böylece Berke Han'ı Müslümanların koruyucusu durumuna getirmiş, Berke Han'ın Müslümanlar üzerine olası saldırısının da önüne geçmiştir.¹⁰⁰ İlhanlı ile Altın Orda arasındaki rekabeti de körüklemiştir. Berke Han ise Hülâgû'ye karşı, onları ilk kez yenen güçlü Memlük ordusunun desteğini almıştır.¹⁰¹ Berke Han, bu anlaşmadan sonra Hulâgû'nün emri altında bulunan ve Altın Orda Devleti'ne mensup askerlere ya memleketlerine dönmeyi ya da Memlük Devleti'ne sığınmalarını istemiştir. Bu çağrı karşılık bulmuş ve Hülâgû'nün ordusunda bulunan pek çok İlhanlı askeri Memlük Devleti'ne sığınmıştır.¹⁰²

Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palailogos, (1261-1282) 1269 yılının başlarında anlaşma yapmak için Baybars'a elçilerini yollamıştır. Baybars, bu anlaşmayı kabul ederek VIII. Mikhail Palailogos'a hediye olarak zürafa ve İlhanlı esirleri göndermiştir. O, Bizans İmparatoruna zürafa göndererek Nûba'ya kadar hâkim olduğunu ve İlhanlı esiri göndererek de Bizans'la ittifak düşündüğünü, ayrıca İlhanlıların da güçsüz olduğu mesajını vermiştir.¹⁰³ Baybars, İlhanlıların Avrupalı devletlerle diplomatik iş birliği kuracağı bilgisini aldığı anda papalığın siyasi rakibi olan Hohenstaufen Hanedanı ve Sicilya hükümdarıyla sıcak ilişkiler kurmuştur. Böylece İlhanlı ile Avrupa Devletlerinin ittifakının önüne geçmiştir.¹⁰⁴

Baybars, Bizans ile anlaşarak Avrupa devletlerinden gelebilecek bir Haçlı Seferi ihtimaline karşı Memlük Devleti'ni korumuş¹⁰⁵ ve deniz yoluyla boğazlar üzerinden gelen ordunun temelini oluşturan memlük sevkiyatını garanti altına almıştır.¹⁰⁶ Bizans İmparatoru VIII. Mikhail Palailogos, bu anlaşmaya Abaka Han'ında katılmasını istemiştir. Fakat Baybars, Abaka Han'ın Müslümanlara düşman olduğunu öne sürerek *onunla aramda kılıçtan başka bir şey işlemez* yanıtını vererek bu teklifi reddetmiştir.¹⁰⁷

Baybars, İlhanlıları destekleyen ve onların askeri gücünden faydalanmak isteyen Ermenilerine de sık sık taarruzda bulunmuş ve onları anlaşma yapmaya zorlamıştır. Yapılan anlaşmada ise Ermenilere ait olan Haleb'teki

⁹⁹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, Runcıman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/269.

¹⁰⁰ Crowley, *Lanetli Kule*, 79.

¹⁰¹ Holt, *Haçlılar Çağı*, 158.

¹⁰² Holt, *Haçlılar Çağı*, 159; Nadir Karakuş, *Baybars*, ed. Adnan Demircan-Şaban Öz, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2022), 55-61.

¹⁰³ Karakuş, *Baybars*, 65.

¹⁰⁴ Crowley, *Lanetli Kule*, 79.

¹⁰⁵ Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, 194.

¹⁰⁶ Nadir Karakuş, "Haçlı Seferlerinde Köle Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 23, Sayı, 1, Haziran, 2023), 124.

¹⁰⁷ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 334-335.

Merzûbân, Ra'bân, Şeyhü'l-Hadîd, Zerb, Behisni ve Derbsak kaleleri o yılın mahsulüyle birlikte alınmıştır.¹⁰⁸ Baybars, İlhanlı tehlikesi karşı Haçlılarla tekrardan anlaşma yapmış bu tehlike geçince yine Haçlılara ait kaleleri ele geçirmeye devam etmiştir.

Baybars, Hospitalier şövalyeleriyle 1271 yılında on yıl¹⁰⁹ sürecek bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma, Baybars'ın giderek artan fetih politikasını yavaşlatmak için Hospitalier şövalyelerinin isteği üzerine imzalanmıştır. Baybars'ın amacı ise bu anlaşmayı imzalayarak Haçlılarla etkin bir şekilde mücadele etmek şeklindedir.¹¹⁰ Baybars, İlhanlı tehlikesinin başlamasından ötürü Akka Kralı Hugue de Lusignan ile 1272 yılında yeni bir anlaşma imzalamıştır.¹¹¹

Kıbrıs Kralı Hugue, 4 Temmuz 1275 tarihinde Trablus kontluğuna ait Lazıkiye adına Baybars ile bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşmaya göre Haçlılar, Memlük Devleti'ne 20.000 Suriye altını vermeyi ve 20 Müslüman esiri de serbest bırakmayı kabul etti. Bu miktar Haçlıların İslam coğrafyasına geldiklerinden beri verdikleri en fazla miktardı.¹¹² Bu anlaşmanın imzalanmasının ve yüksek miktarda para verilmesinin sebebi Trablus'un yakınındaki önemli kalelerin Baybars tarafından alınmış olmasıdır. Kontluk bu anlaşmayı imzalayarak Trablus'un alınmasını erteleyebilmiştir.

Baybars, anlaşmalar yaparken stratejik düşünmüş ve devleti tehdit eden bir durum olduğunda Haçlılarla geçici anlaşmalar yapmış şartlar oluştuğunda ise anlaşmaları feshetmiştir. Herhangi bir tehlike olmadığı zaman ise Haçlılara ait yerleri almıştır. Anlaşma yapılan yerlerin bazıları da Baybars'ın sultanlığından sonra halefleri Kalavun (1279-1290) ve Eşref Halil (1290-1293) döneminde alınmıştır.¹¹³

Baybars'ın Türkiye Selçukluları ile de yoğun diplomatik faaliyetleri olmuştur. Baybars ile Selçuklu Devleti arasındaki ilk münasebet, II. İzzeddin Keykavus döneminde (1246-1262) kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan (647-652/1249-1254) ile yaşamış olduğu problemle başlamıştır. II. İzzeddin Keykavus kardeşine karşı Baybars'tan yardım talep etmiştir. Baybars, II. İzzeddin Keykavus'a her türlü yardımı yapacağını söylemiştir.¹¹⁴ Bu ittifaktan

¹⁰⁸ Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, 115; Daha fazla bilgi için bkz. Fatma Akkuş Yiğit, "Memlük-Ermeni Münasebetleri", *Akademik Bakış*, 8/16, 2015).

¹⁰⁹ Memlük Devleti'nin anlaşmalarda on yıl şartıyla ilgili bkz. Süleyman Özbek, Esra Çıplak, "Memlükler ve Haçlılar Arasındaki Antlaşmalarda On Yıl Kuralı", *Türk Tarihine Dair Yazılar-II*, 57-70.

¹¹⁰ P. M. Holt, *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290)*, Treaties of Baybars and Qalavûn with Christian Rulers, Brill Publishing, 1995; Anlaşma maddeleri için bkz. Zeynep Güngör, "Memlük Sultanı I. Baybars Hospital Şövalyeleri ile İlişkileri", *The Legends Journal of European History Studies (LJEHS)*, E-ISSN 2718-0190, Issue/Sayı: 3, Year/Yıl: 2022, 60-65.

¹¹¹ İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 398.

¹¹² İbn Abdüzzâhir, *Ravdü'z-Zâhir*, 359; Runcıman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/292.

¹¹³ Alınan yerlerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Demir, *Memlük-Haçlı İlişkileri*, 203-267.

¹¹⁴ Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Câferî er-Rugadi İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fî'l-ümürî'l-Alâiyye*,

haberdar olan İlhanlılar, Konya üzerine büyük bir orduyla yürümüşlerdir. II. İzzeddin Keykavus, İlhanlı saldırısını bildirmiş fakat saldırı ani olduğu için Baybars, II. İzzeddin Keykavus'a yardım birliklerini gönderememiştir. II. İzzeddin Keykavus ise Konya'yı kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a bırakarak Bizans'a sığınmıştır.¹¹⁵ Baybars ve Selçuklu Devleti'nin ikinci münasebeti ise vezir Muineddin Pervane'nin Selçuklu devlet yönetiminde söz sahibi olduğu döneme rastlamaktadır. Muineddin Pervane, Baybars'ı İlhanlılara karşı savaşması için davet etmiştir. Baybars bu davete icabet ederek İlhanlı ordusunu 15 Nisan 1277 tarihinde Elbistan ovasında yenilgiye uğratmıştır. Daha sonra ise Kahire'ye dönmüştür.¹¹⁶

8. TİCARET

Mısır, bulunmuş olduğu stratejik konumu ile ticaretin canlı olduğu bir ülkedir.¹¹⁷ Özellikle İskenderiye ve Dimyat gibi limanlarda İtalya, Avrupa devletleri, Anadolu, İran ve Kuzey Afrikalı pek çok tüccar buraya gelerek ticaretlerini yaparlardı. Baybars döneminde Aragon Kralı I. Jaime İskenderiye'de bir konsolosluk kurması için Montpellerli tüccar Raimondo de Conchas'ı Mısır'a elçi olarak gönderdi. Baybars ile yapılan görüşmeler neticesinde elçinin 1262 yılında İskenderiye de bir funduk otel değil ticari antrepo ve konsolosluk kurmasına izin verildi. 1264 yılında ise Barselonalı tüccar Ramon Richart'a Katalanlara ait ticaret kolonisinin kontrolü için gönderildi. Daha sonra ise buraya Barselonalı Guillem de Moncada görevlendirildi.¹¹⁸ Baybars, Kutuz döneminde sarsılan ilişkileri tekrardan faal hale getirmek için Aragon kralı Şarl ve İşbiliyye idarecisi Alfonso ile anlaşmalar yaparak ticareti eskisi gibi canlandırdı.¹¹⁹

Baybars döneminde Haçlılarla aktif bir şekilde mücadele edildiği için Papa, Memlük Devleti'yle ticaret yapmayı Avrupa devletlerine yasaklamıştı. Baybars, bu yasağı delmek için Ceneviz, Venedik ve Pisalılarla ticari iş birliği anlaşması imzalamıştır. Baybars, böylece bu ambargoyu delmiş, ay-

---

Selçuknâme, çev. Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 587; Bahattin Keleş, *Bahri Memlüklere Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler (1250-1382)*, (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2018), 26-27; Daha fazla bilgi için bkz. Fatih Yahya Ayaz, "Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, c.1, sayı, 1, (2016), 87; Süleyman Özbek, "Türkiye Selçukluları-Memlük Münasebetleri, (1250-1277)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2, (1999), 43.

¹¹⁵ Baybars el-Mansûri, *Zübdetü'l-Fikre*, 47.

¹¹⁶ Nüveyri, *Nihâyetü'l-ereb*, 30-31/224-229; daha fazla bilgi için bkz. Ayaz, "Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri"; Özbek, "Türkiye Selçukluları-Memlük Münasebetleri, (1250-1277).

¹¹⁷ William Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000), 422.

¹¹⁸ Abdullah Mesut Ağır, *Memlüklarda Ticaret*, (Konya: Çizgi Yayınevi, Nisan 2015), 110-111.

¹¹⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Altan Çetin, "Memlükler Devrinde Kârimî Tüccarları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 23/35 (Mayıs 2004), 73; Keleş, Bahattin. "Memlükler Döneminde Kârimî Tüccarlarının Uluslararası Ticaretteki Yeri ve Önemi", *Turkish Studies*, 13/1 (2018), 81-96.

rıca Anadolu üzerinden de ticareti devam ettirmiştir. Bu güzergâhta ticarete engel olan Ermenistan'a da seferler düzenlemiştir.¹²⁰

Steven Runciman İtalyan şehir devletlerinin yapmış olduğu bu ticari anlaşmaları şu şekilde eleştirmiştir.

*“İtalyanlar kibirli, rekabetçi oluşlarıyla Haçlılara onulmaz yaralar açıp birçok zarara sebep oluyorlardı. Hayati öneme sahip olan savaşlara katılmıyorlardı. Hristiyanlar arasındaki anlaşmazlıkları tüm dünyaya duyuruyorlardı. Müslümanların orduları için elzem olan savaş aletlerini onlara satıyorlardı. İsyan çıkarıp Haçlıların şehirlerinde birbirleriyle mücadele ediyorlardı. Haçlılar, bu tehlikeli ve azgın müttefiklerinden şikayetçiydiler...”*¹²¹

İtalyan şehir devletleri, Müslümanlar ile Hristiyanların arasındaki mücadelenin zirvede olduğu bir dönemde Mısır'daki limanlarda ticareti canlı tutarak Müslümanlara askeri güç tedarik ederek önemli bir hizmet sunmuş oldular.¹²² Aşağıda da belirtildiği gibi ihtiyaç duyulan pek çok şey İtalyanlar tarafından temin edilmiştir. Baybars döneminde bu tüccarlardan özellikle mancınık ve gemi yapımında kullanılan ve İskenderiye Limanı kullanılarak getirilen kereste, silah yapımında ve diğer şeylerde kullanılan demir, katran, kurşun, kalay ve gümüş madeni, Cuh-ı Bunduk adında Avrupâda üretilen kumaş, saraylarda ve evlerde kullanılan züccaciye takımları, zeytin, zeytin yağı, tuz, balık, keten, ipekli ve pamuklu kumaş, kıymetli taşlar, abanoz ağacı, mescit, hamam, medrese yapımı ve süslemesinde kullanılan yeşil, siyah, kırmızı, beyaz çeşit çeşit renklerde mermer vb. şeyleri ithal etmişlerdir.¹²³

Baybars döneminde bu devletlere satılan ürünlerin başında Mısır keteni gelmektedir. Ayrıca ipek, pamuk ve yünlü kumaşlar ile şeker kamışı, keçe, boya, dokuma ve deri imalatında kullanılan şap da en çok alınan maddeler arasındaydı.¹²⁴ Batılı tüccarlar, her çeşit baharatla birlikte özellikle zencefil, tuz, papağan yemi, boya ve Arap sakızı, Mısır'da bol miktarda çıkarılan sodyum karbonat ve sodyum bikarbonat bileşiminden meydana gelen yeşil ve kırmızı renkte Natrun'u¹²⁵ ve sadece Mısır'da yetişen Belsem ağacının ya-

¹²⁰ Keleş, *Bahrî Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler*, 155; Usta, *Hilal ile Haç Arasında Hayatlar*, 172-173 Altan Çetin, *Türk Tarihinde Memlûk Asırları Bir Kültür Denemesi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2020), 31; Janet Abu Lughod, *Avrupa Hegemonyasından Önce 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi*, çev. Cansen Mavituna, (İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2020), 225.

¹²¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3/310.

¹²² Janet, *Avrupa Hegemonyasından Önce 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi*, 225-226.

¹²³ Cozif Nesim Yusuf, *Dirâsâtü fi Târihi'l-'Alâkâti Beyneş-Şarki ve'l-Garbi fi 'Usûril el-Vustâ*, (İskenderiye: 1988), 309; Seyyid Ali, *'Alâkatü'l-İktisâdiyye*, 11; Lughod, *Avrupa Hegemonyasından Önce 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi*, 163; Keleş, *Bahrî Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler*, 161.

¹²⁴ Es'ad b. Mammâti, *Kavâninü'd-Davâvin*, (Metbatü Mısır, 1943), 328.

¹²⁵ Makrîzî, *Hittat*, 1/314.

ğını da alırlardı.¹²⁶ İtalyan şehir devletleri, Memlûk Devleti'yle genel olarak İskenderiye, Dimyat, Kahire, Beyrut, Trablus, Cidde ve Yenbu limanlarını kullanarak ticaret yapmaktaydı.¹²⁷

Baybars, Avrupa devletlerinin ambargosuna rağmen İtalyan şehir devletleriyle ticareti devam ettirmiş ve aynı anda Haçlılarla da mücadele etmiştir. Böylece Papa'nın ekonomik olarak yıkmak istediği Memlûk Devleti, Baybars'ın uygulamış olduğu ticari siyaseti sayesinde bu ambargodan çok fazla etkilenmemiştir.

SONUÇ

Kritik bir dönemde Memlûk tahtına geçen Baybars, devletin emniyet ve istikrarını temin etmiş, devlet-halk bütünleşmesini sağlamış, siyasi yapıyı kurumsallaştırmıştır. Halifeliği Kahire'de ihdas ederek halifeden siyasi yetkiler almış, Memlûk Devleti'ne dini hüviyet kazandırmış ve devleti şer'i bir zemine oturtmuştur. Baybars, disiplinli yönetim anlayışıyla devleti sağlam temeller üzerine kurmuştur. O, iç isyanlarda itidalli davranmayı tercih etmiş, isyanlarda halkı cezalandırmayarak halkın desteğini almış ve devleti karanlık bir mecrağa sürüklememiştir.

Baybars, düzenli bir ordu ve ülkenin her yerinden haberler getiren ber'îd teşkilatını kurduktan sonra orduyu savaşılar hazır hale getirmiştir. Baybars, İlhanlıların el-Bire üzerindeki saldırılarını geri püskürtürken Haçlılara ait kaleleri de ele geçirerek Haçlıların Avrupa devletleriyle irtibatını büyük oranda kesmiş, Haçlıların Avrupalı devletlerden askeri teçhizat, erzak ve insan gücü yardımı almasının önüne geçmeye çalışmıştır. Baybars, İlhanlı ve Haçlılara karşı mücadeleyi tercih etmiş ve onlarla aynı coğrafyayı paylaşmak istememiştir. Baybars, Haçlılarla mücadele ederken bir yandan da onlarla devletin devamı adına ticareti de devam ettirmiştir. Bu iki güç ile aynı anda savaşma yerine biriyle anlaşarak diğeriyle mücadele etmiş, böylece gücünü tek bir hedefe yönlendirmiştir.

Yapmış olduğumuz bu inceleme neticesinde Baybars'ı yönetim anlayışında başarıya götüren en etkili amilin, merkezîyetçi bir devlet anlayışı, adil, gizliliğe dayanan, sağlam ve kararlı bir şekilde uyguladığı yönetim stratejisidir. Sultan Baybars, köle olarak geldiği Mısır'da gerçek bir rönesansın mimarı olmuş, Memlûk Devleti'ne en parlak dönemini yaşatmış, devleti bölgesel ve küresel bir güç haline getirmiş, kendinden sonraki varislerine takip edebilecekleri merkezîleşmiş ve kurumsallaşmış bir devlet düzeni bı-

¹²⁶ İbn Zâhira Muhammed b. Muhammed, *el-Fezâil el-Bahîra fî Mehâsini Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Mustafa Saka- Kâmil Mühendis, (Kahire: 1969), 133.

¹²⁷ Dâha fazla bilgi için bkz. Keleş, *Bahri Memlûklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler*, 233-236.

rakmıştır. Bu devlet, iki buçuk asır kadar Mısır merkezli varlığını sürdürmüş İslam kültür ve medeniyetine büyük katkılar sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Abdürrâzık, Ahmed. *el-Alâkâtü'l-Üseriyye fi'l-Mustalahi'l-Memlûki. el-Mecelletü't-Târihiyyetü'l-Mısriyye*, 1976.
- Ağır, Abdullah Mesut. *Avrupalı Seyyahların Gözüyle Memlûk Türk Devleti (1250-1517)*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Asbridge, Thomas. *Haçlı Seferleri*. çev. Ekin Duru, İstanbul: Say Yayınları, 1. Baskı, 2014.
- Ayaz, Fatih Yahya. “Hoşdaş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK-1, 562-563. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Ayaz, Fatih Yahya. “Memlûk-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri”. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*. C.1, Sayı, 1, 2016.
- Ayaz, Fatih Yahya. *Memlûkler (1250-1517)*. İstanbul: İsam Yayınları, Haziran, 2015.
- Ayaz, Fatih Yahya. *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020.
- Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed. *'İkdü'l-Cümân fi Târihi Ehli'z-Zamân Asrû Selâtinü'l-Memâlik*. nşr. Muhammed M. Emin, I-IV, Kahire, 1987-1992.
- Basuğuy, Bedrettin. *Haçlılar Karşısında İslâm'ın Sağlam Bir Kalesi Eyyûbiler*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2017.
- Brockelmann, Carl. *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*. çev. Neşet Çağatay. Ankara: Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1992.
- Cozif, Nesim Yûsuf. *Dirâsâtü fi Târihi'l-'Alâkâti Beyneş-Şarki ve'l-Ğarbi fi 'Usûril el--Vustâ*. İskenderiye: 1988.
- Çetin, Altan. *Türk Tarihinde Memlûk Asırları Bir Kültür Denemesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2020.
- Demir, Musa. *Memlûk-Haçlı İlişkileri (1250-1291)*. İstanbul: Çizgi Yayınları, 2023.
- Ertuğ, Zeynep Tarım. “Tablhâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/333-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Erol, Burak Gani. *Mekke'de Güç ve Hâkimiyet Memlûkler Dönemi Mekke Emirleri*, İstanbul: Ketebe Yayınları, Mayıs, 2023.
- Fûti, Ebu el-Fadl Abdurezzâk Abbâsî. *el-Havâdisül'l-Câmiatü ve't-Tecâribü'n-Nâfiatü fi'l-Miâti's-Sâbiati*. thk. Mustafa Cevvâd. el-Mektebetü'l-'Arabiyye, Bağdat.

- Güler, Hatice. “Memlûklerde Berid Teşkilatı”. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl, 12, S. XXXIX, Nisan 2019.
- Güngör, Zeynep. “Memlûk Sultanı I. Baybars’ın Hospital Şövalyeleri ile İlişkileri”. *The Legends Journal of European History Studies (LJEHS)*, E-ISSIN 2718-0190, /Sayı: 3, Year/Yıl: 2022.
- Heyd, William. *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*. çev. Enver Ziya Karal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- Holt, P. M. *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290)*. Treaties of Baybars and Qalavûn with Christian Rulers, Brill Publishing, 1995.
- İbn Abdüzzâhir, Ebü’l-Fazl Muhyiddin Abdullah. *er-Ravzû’z-zâhir fî Sîreti’l-Meliki’z-Zâhir*. nşr. Abdülaziz el-Huveytır, Riyad 1976.
- İbn Bibî, Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Câferî er-Rugadi. *el-Evâmirü’l-‘Alâiyye fî’l-ümürî’l-‘Alâiyye, Selçuknâme*. çev. Mürsel Öztürk. Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- İbn Şeddâd, *Baypars Tarihi*. çev. Yaltkaya, Şerafeddin. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.
- İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim. *Târîhü’l-Meliki’z-Zâhir*. nşr. Ahmed Hutayt, Beyrut 1983.
- İbn Zâhira. *Muhammed b. Muhammed. el-Fedâil el-Behira fî Mehâsini Mısır ve’l-Kahire*. thk. Mustafa Saka- Kâmil Mühendis, Kahire: 1969.
- İbnü’d-Devâdârî, Seyfeddin Ebu Bekir b. Abdullah b. Aybek. *Kenzü’d-Dürer ve Câmi’u’l-Gurer, I-IX* (nşr.Bernd Ratke-Edward Badeen-Ulrich Haarmann-Hans R. Roemer-Said A. Aşûr vd. (Kahire-Beyrut: 1960-1994; a.g.e. VIII, nşr. Ulrich Haarmann, Kahire: 1971, nşr. Hans R. Roemer, Kahire 1960.
- İbn Vâsıl, Cemâleddin Muhammed b. Salim. *Müferricü’l-Kürûb fî Ahbâri Beni Eyyûb*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Beyrut, el-Mektebetü’l-‘Asriyye, 2004.
- İsimsiz. *Târîhü’l-Beridi fî Mısır*. el-Matbaatü’l-Emîriyyetü bi’l-Kahire, Kahire:1934.
- Kallek, Cengiz. “İrdeb,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/440-442. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Kalkaşendî, Ebü’l-Abbâs Ahmed. *Sübhü’l-‘Aşâ*. Kâhire: Bî’l-Matbaatü’l-Emîriyye, 1914.
- Karakuş, Nadir. *Haçlı Seferlerinde İstihbarat ve Casusluk*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2023.
- Karakuş, Nadir. “Haçlı Seferlerinde Buğday Ticareti ve Ambargo”, *Kilis Yedi Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:10, Sayı, 1, 2023.

- Karakuş, Nadir. *Haçlı Seferlerinde Para*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.
- Karakuş, Nadir. *Haçlı Seferlerinde Sefahat ve Eğlence*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2021.
- Karakuş, Nadir. “Haçlı Seferlerinde Köle Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 23, Sayı, 1, Haziran, 2023.
- Karakuş, Nadir. *Baybars*. ed. Adnan Demircan-Şaban Öz, İstanbul: Ensar Yayınları, 2022.
- Karakuş, Nadir. *Haçlı Seferlerinde Av ve Avcılar*. İstanbul: Çizgi Yayınevi, Temmuz 2020.
- Kâtibü'l-İsfahânî, İmâdüddin Muhammed b. Muhammed b. Hamîd. *el-Barkü'ş-Şâmî, el-Fethü'l-Kusî fi'l-Fethi'l-Kudsî*, thk. Muhammed Mahmud Subh Kahire: Darü'l-Kavmiyye Neşriyat, 1965.
- Keleş, Bahattin. “Memlükler Döneminde Kârimî Tüccarlarının Uluslararası Ticaretteki Yeri ve Önemi”. *Turkish Studies*. 13/1, 2018.
- Keleş, Bahattin. *Bahri Memlüklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler (1250-1382)*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.
- Keleş, Bahattin. *Bahrî Memlüklerde Bölgesel ve Uluslararası İlişkiler (1250-1382)*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2018.
- Koprıman, Yaşar Kazım. “I. Baybars”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/221-223, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Kurat, Akdes Nimet. *Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.
- Lamb, Harold. *Selahaddin Eyyubi ve Haçlılar Haçlı Seferleri II*. çev. Sinem Ceviz, İstanbul: İlgî Kültür Sanatı Yayınevi, 2. Baskı, 2016.
- Lughod, Abu Janet. *Avrupa Hegemonyasından Önce 1250-1350 Yılları arasında Dünya Sistemi*. çev. Cansen Mavituna, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2020.
- Makdisî, Ebû Hâmid. *İslâm Devletleri, Türkler ve İslâm*, çev. Ahmed Taha Ercan, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 1. Baskı Haziran, 2022.
- Makrîzî, Takîyyüddîn Ahmed b. Ali. *Kitabü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düvelî'l-Mülûk*. I-VIII, thk. Muhammed Abdülkadir Ata. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb Ahmed b. Abdülvehhâb, *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*. nşr. Muahmmmed Ali el-Beydâvî, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan 2004.
- Ömerî, el-Kâdi b. Fazlullah Şihâbuddin Ahmed b. Yahya. *et-Ta'rîf bi'l-Mustalahi's-*

- Şerîf. thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 1. Baskı, 1988.
- Özbek, Süleyman. “Türkiye Selçukluları-Memlûk Münasebetleri”. (1250-1277), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1/2, 1999.
- Özbek, Süleyman. Çıplak, Esra. “Memlûkler ve Haçlılar Arasındaki Antlaşmalarda On Yıl Kuralı”, *Türk Tarihine Dair Yazılar-II*.
- Runcıman, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi*. çev. Fikret Işıltan. 1-3 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, Ankara, 2019.
- Sağlam, Ahmet. *Sorularla Memlûk Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, Nisan 2013.
- Schiltberger, Johannes. *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger: A Native of Bavaria, in Europe, Asia, and Africa, 1396-1427*. J. Buchan Telfer-P. Brunn, London 1879.
- Su'dâvi, Nazir el-Hassan. *Nizâmü'l-Beridi fi ed-Devleti'l-İslâmiyye*. Dârü'l-Mısırî, Mısır 1935.
- Ulyân, Azmi Abd Muhammed. *Mesîratü'l-Cihâdi'l-İslâmî did Salîbiyyine fi Ahdi'l-Memâlik*. Ürdün: Dârü'n-Nefâis, 1994.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, 1988.
- Yılmaz, Hasan. *Memlûkler ve Memlûk Halifeleri*. Ankara: Elips Yayınları, 1. Baskı, Ekim, 2019.
- Yiğit, Fatma Akkuş. “Memlûk-Ermeni Münasebetleri”. *Akademik Bakış*, 8/16, 2015.
- Yiğit, İsmail. *Memlûkler 648-923/1250-1517*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015.
- Ziyâdât, Abdulğani Abdulaziz. “Turukü'l-Berid fi'l-Mısır”. *Dirâsetü fi'l-Coğrâfiyye et-Târîhiyye*. Kahire: Câmîatiü'l-Kahire.